

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԱԿԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 11.

1846

ՅՈՒՆԻՍԻ 1.

ԲԱՐՅԱԿԱՆ

Լեւոնտիստիկոսի ուսման :

Որովհետեւ իմաստութիւն և ուսման սէրը ազգերնուս մէջ կամաց կամաց կը ծաւալի, ու նորնոր յորդարանքներ կը գրուին անոնց ետեւէն ըլլալու, մեծ պարտք և օգուտ կը սեպենք յիշեցնել մէկ ամենահարկաւոր ուսման մըն ալ փոյթը, որ թէ իրեն ազնուութեամբը, թէ օգտակարութեամբը, թէ մշտատե վախճանաւը և թէ ամէն մարդու ալ սորվելիք ըլլալովը՝ ամէն ուսմանց գերազանցն է : Եւ ուսմունքն է Լեւոնտիստիկոսի :

Թերեւս ոմանց զարմանք գալով հարցնեն, թէ առաքինութիւնն ալ ուսմունք է . — այսպիսի հարցմունքը այն գերազանց ուսման քիչ գործածուիլը կը ցուցնէ . չէնէ աւելի պէտք է զարմանալ Պլուտարքոս իմաստասէր պատմագրին հետ, որ մարդ ամէն արուեստի ետեւէ կ'ըլլայ սորվելու, ինչուան խոհարարութիւնն ու ձիադարմանութիւնն ալ կը սորվի, ու միայն առաքինութիւնը անուն մը կը կարծէ, և սորվելու անփոյթ է . թերեւս փայտահարը աւելի հնարք-

ներ սորված է անտառները ջարդելու՝ քան թէ մէկ կըթուող մարդ մը իր կիրքերը կոտրելու : Լեւոնտիստիկոսի առաքինութեան անունը լսած են, բայց կ'երենայ թէ չատերը կարծեն որ երևակայութեան պէս տուրք մը պիտի ըլլայ՝ որ ոմանց միայն տրուած է : (1) Եւ որ կը հաւտանք թէ բնական օրինաց լոյսը շուտով մեր ընդաբոյս կիրքերէն կը խափանուի, և թէ միայն բնական լոյսը բաւական չէ մարդս իր կատարելութեանը հասցնելու, և թէ փորձով ալ պէտք է կրից յաղթելու վարժիլ, և թէ Լեւոնտիստիկոսի կամքը կատարելու համար մեզի հնարքներ տրուած են, պէտք է որ կարելի ըլլայ սորվիլ Լեւոնտիստիկոսի . և թէ որ սորվիլը կարելի է՝ սորվեցնեն ալ անկարելի չէ :

Իսկ աս ուսմունքը սորվելու գլխաւոր միջոցն է՝ ճանչնալ անոր ազնուութիւնը, հարկաւորութիւնն ու մեծութիւնը . այս ճանաչմունքը երբոր տիրապէս ու կատարեալ ըլլայ, մարդուս միտքը կը հաւանեցնէ, և հա-

ւանմունքը սիրելի կ'ընէ առաքինութիւնը, որով ինքն իրեն ալ կը սորվուի:

Առաքինութիւն այս սքանչելի յատկութիւնները քիչ շատ ամենուն ալ ծանօթ ըլլալով, այսչափս յիշենք հոս: (Թ)է որ հարկաւոր են գիտութիւնք մարդուս միտքը զարդարելու, առաքինութիւնը հարկաւոր է նոյն գիտութիւնները զարդարելու. անոնք ամէն ալ մէյմէկ գեղեցիկ գոյներ են, բայց մէկ բան մը կը պակսի իրենց, որ է լոյս, և առաքինութիւնն է աս լոյսը տուողը. առանց անոր՝ լուսաւոր ըսուած մտքերն ալ խաւար հոգի մը ունին, և երկնքին գաղտնիքը հասկըցող աստղաբաշխն ալ՝ մութ անդունդի մը քովերը կը պըտըտի: (Թ)ող չկարծէ մէկը թէ երբոր հասարակաց ուսման ջանք կը քարոզենք, կ'ուզենք ըսել՝ թէ միայն ուսմամբ մարդս մարդ կ'ըլլայ. քաւ լիցի. չէ նէ ուզած կ'ըլլայինք մեր կարդացողներուն գեղեցիկ տաճար մը կանգնել տալ՝ առանց հաստատուն հիման: Ասու մնական մարդիկ շատ եղած են՝ յգիպ տացւոց քուրմերէն սկսած ինչուան այս օրուան փիլիսոփայ ըսուածները, որ թերեւ մեր ազգին մէջ ալ գըտնուին. աշխարհքս ասոնց իմաստուն զուրցեր է, ասոնց գրուածքն ալ թերեւ մտքերնիս կը զուարճացընէ. բայց ինչո՞ւ է որ սրտերնիս չվառեր զանոնք սիրելու ու իրենց մօտիկնալու. վասն զի անոնց առաքինութեան պակսուածութիւնը յաւիտենական անդունդ մըն է մեր ու անոնց մէջ: Աշխարհքիս վրայ ալ լաւ կ'երևնայ թէ մարդիկ ինչ աչքով նայած են առաքինեաց վրայ, և ինչ աչքով առաքինութիւն չունեցող իմաստնոց և մեծագործ մարդկանց վրայ: Ասոնց անունը շատ հեղ իրենց պատմութիւններովը մուռացութեան ու աւերակի մէջ թաղուած են, իսկ անոնցը դարեր կ'անցնին թէթեւ կերպով. ասոնց անունը քաղաքական և ուսումնական պատմութիւնը բռնադատուած է յիշելու

շատ անգամ անէծքով. անոնցը՝ թէ և քաղաքական բաներու հետ խառնուած ալ չըլլան՝ յօժարութեամբ ու երախտագիտութեամբ կը յիշուին. կը յիշուին հռոմուլոսի պէս, Արտաշէսի պէս, յաբուգոդոնոսորի պէս մեծ աշխարհակալներ, բայց մէկուն ալ սիրտը չթնդար անոնց վրայ. կը յիշուի Սուլան, Սաղարշակ, մեծն Սարգիս ևն, և ամենուն սիրտը կը շարժի վրանին, վասն զի ասոնք առաքինի էին. այն բազմութիւն հռովմայ կայսերաց մէջ, որոնց անունը ամօթով թաթխած է, միթէ չկային մեծագործ և ուսումնական մարդիկ. կային, ու շատերը իրենց ատենի երևելի ճարտասաններուն, բանաստեղծներուն կարգն էին. շատերն ալ մեծ մեծ քաջութիւններ ըրած են. բայց հիմա անուննին սոսկում կը բերէ մարդուս. միայն ախորժեւով կը յիշուին Տիտոսի պէս, Տրայանոսի պէս, Արեղիանոսի պէս մարդիկ, վասն զի ասոնք առաքինի էին. թէպէտ ափսոս որ հեթանոս ըլլալով՝ միշտ պակաս էր իրենց առաքինութիւնն ալ: Ամանակն ու անգութ թուրը շատ յաղթական կամարներ ջնջեց, բայց շատ առաքինութեան յիշատակարաններէ պատկառանքով ետ կեցաւ. ո՞վ դադրեցուց հիւսիսային լեռներէն գետի պէս վազող բարբարոսաց իշխանը Ատտիլայ, որ բոլոր կայսերաց տէրութիւնը դողացուց. — միայն քահանայապետի մը առաքինութիւնը: Ո՞վ այնչափ անգամ փրկեց տրտնջացող ու յանցաւոր ժողովուրդը Աստուծոյ կայծակներէն. — մարդարէի մը առաքինութիւնը: Ո՞վ այնչափ իմաստունները ազատեց թագաւորին ըսպառնալիքէն. — Վանիէլի առաքինութիւնը: Արբոր հայաստան տեսակ տեսակ կիրքերով ու չարիքներով կորստեան գիրկը կ'իյնար՝ ո՞վ բռնեց. — Սթանեսի պէս, Սերսեսի պէս, Սահակայ պէս, Վանդի պէս, Սարգանայ պէս անձինք, որ առաքինութիւն իրենց զարդ ու զրահ

ըրած էին : Երեսն անուներ միշտ լուսափայլ մնաց , իսկ իրենց ժամանակակից ուրիշ երեւելի մարդիկներունը՝ ժանգաճար կեցած է . թէ որ կոյր նախանձ մը և բռնութիւն մըն ալ անոնց պատուական արձանները կոտորուեց , սակայն իրենք արձանէն աւելի հաստատ մնացին մարդկանց մէջ :

« Թող ջարդեն , կ'ըսէր ' Կեմետր փաղերացին Բթենացուց համար , թող ջարդեն իմ արձաններս , բայց չեն կրնար կործանել ան առաքինութիւնը՝ որուն համար որ անոնք կանգնուեցան , Բհա փարաւոնին գերեզմանը , իր երկնաչափ բարձրութեամբ՝ կանգնողին ցածութիւնը , և իր մեծութեամբ՝ անոր ոչնչութիւնը կը ցուցնէ մեզի . իսկ անոր մօտ ցամաք անապատի մը մէջ ժայռերու մէջ ծածկուած ճգնաւորի մը անունը , որ և ոչ թիւ մը յիշատակարան թողուց երկրիս վրայ , անմահ փառք ունի այսօրուան օրս :

Եւ ատենները Բքեքսանդրիոյ ճեմարանը մեծ մեծ իմաստուններով լեցուած էր . այսօր ինչ մնաց անոնցմէ : Եւ իմաստունները , այն աշխարհակալները սահուն աստղի պէս անցեր գնացեր են . միայն առաքինիք արեգական ու լուսնի պէս միշտ կը մնան . անոնց պարծանքն ու առաւելութիւնը իրենց համար՝ շատ շատ 50 կամ 60 տարի բէ , ասոնցը միշտ կը մնայ . վասն զի անոնցը՝ իրենց վրայ ծեփի պէս զարնուած է , որ մահը շուտով կը փշրէ . ասոնցը իրենց հոգւոյն թելն հետ խառնուած կը մնայ՝ որչափ որ հոգին կը մնայ . « Եւ ի տրամադրութեանց , կ'ըսէ մեր իմաստասէրը Զովհաննէս , ժամանակաւ տրամակայեալ լուծանէն զմիմեանս . իսկ առաքինութիւն հանապազորդ՝ ի մեզ խնդրէ բնականաւ , » :

Եւ , ան ինչ ցաւալի բան պիտի ըլլայ , որ մէկը բոլոր կեանքը կամ կենաց մեծ մասը աշխատելով ըլլայ լաւ բանասէր մը , լաւ նկարիչ մը , ոսկեգործ մը , ճարտասան մը , և այլն , ու կենաց ծայրը հասած ատենը՝ չգիտ-

նայ ուր կոխելը , ամենահարկաւոր ուսմունքը սորված չըլլալուն համար . ընդհակառակն , ինչ միտքարական բան է անոր որ « Եւ չպէս ծովով ճամբորդները հեռուէն ծաղկանց հոտէն կ'իմանան թէ ցանկալի ծովէն զերքին մօտեցեր են , այսպէս ինքն ալ իր առաքինութեանցը հոտէն իմանայ երկնից ապահով նաւա . հանգիստը , Եւ այց ան հոտը արեգէն իր բոլոր կենաց մէջ՝ սրտէն կը զգար ու անով աս աշխարհքիս մէջ ալ երջանիկ էր . վասն զի միայն առաքինութիւնն է զմարդը երջանիկ ընող թէ հոս և թէ հոն : Սինդարոսի գերաթուիչ միտքն ալ վկայէր էր , թէ « Եւ թաւրիք է փառք , բայց առաքինութիւնը ամէն բարեաց մեծն է , » : Իմաստութիւնը որ մարդուս երջանկութեան օգնականն է , շատ հեղանոր թշուառութեանը պատճառ է՝ առաքինութեան հետ չմիանալուն համար . շատ ուսմունք գիտէ՝ բայց չգիտեր տան կառավարութիւն , ոչ ուրիշներու բնութեանը համբերել , ոչ հասարակաց ոգւով վարուիլ , ոչ ինքզինքը կառավարել : Սրչափ անգամ տեսնուած է իմաստնոց ժողով , ուր մէկը իր տրամաբանութեան եղջիւրները կը շարժէ , մէկալը իր ճարտասանութեան ժանիքները կը ցուցնէ , մէկալն ալ իր մատուրներուն ճարտարութիւնը ոգեսպան ճանկերու դարձուցած է . ինչպէս կը վերջանայ ասանկ ժողովքը . ինչ կ'ընեն առանձնութեան մէջ աս իմաստուն գազանները . . : Իսկ առաքինիք թէպէտ և զուրկ ալ ըլլան զանազան գիտութիւններէ , սակայն գիտեն մէկմէկու համբերել , գիտեն ուրիշի օգնել , գիտեն դժբաղդութեանց մէջ Եւ տուածոյ կամքը ճանչնալ , գիտեն իրենց ունեցած պարտքը վճարել թէ առ Եւ տուած և թէ առ ընկերս : Եւ երջանիկ է այն առաքինի հայրը որ ճակտին քրտինքովը իր մահու դատապարտած ընտանիքը կը պահէ , քան թէ ան իմաստուն որդին որ օտար աշխարհք-

ներէ կը դառնայ ուսմունքներ շահած, առաքինութիւն մերկացած. շատ աւելի սիրելի ու հաճոյ է երկրի և երկնից խոնարհ առաքինի եղբայր մը, որ իրեն տգիտութեամբն ալ իր հարցը անմեղ ճամբաները կ'երթայ, քան թէ իրեն գիտուն եղբայրները՝ որ միայն առաքինութիւն չգիտնալին կը յայտնեն իրենց թափառական ընթացքովը. անոնք խոր ծովերու մէջ նաւել ուղեւորվ անշուշտ կը կորսուին, ասիկայ ծովեզերքն առած՝ կը գտնէ իր նաւահասն գիտոր :

Առաքինութեան մեծութենէ մէկ մեծ ու յայտնի վկայութիւնն ալ աս է, որ առաքինի չեղողներն ալ կ'ուզեն անոր շնորհքէն չզրկուիլ, ու կեղծաւորութեան դիմակը կ'առնեն երեսին. անով է որ աշխարհիս դիմացը շատ իմաստուններ առաքինի կ'երևնան, բայց վերջապէս խաղք կ'ըլլան, թէ որ մարդկանց առջև չենէ՝ Աստուծոյ առջև :

Սերջ տալով խօսքերնուս (որ միայն նիւթոյն հարկաւորութենէն երկընցաւ) աս ալ յիշենք, որ թէպէտ և աս ուսմունքը ամէն հասակի համար է, բայց աս ալ մէկալներուն պէս աւելի մանկանց սիրելի է. շատ դժուար է, չըսեմ անկարելի, որ հասակը առած մարդ մը ինքը զինքը նոր կրթէ առաքինութեան մէջ. վասն զի նորէն Պլուտարքոսի խօսքին գալով՝ «Առանց սորվելու անկարելի է», առաքինութեան մէջ կրթուիլ» :

Ղանչնան ուրեմն դեռահասակ ու սանողք իրենց բաղդը, և ամէն բանէ աւելի ասոր ետեւէ ըլլան՝ որ զիրենք ամէն բանէ վեր երջանիկ կրնայ ընել. աս ուսմանս գրքոյկը գրած է իրենց սրտերնուն մէջ, իրենց խղճմտանքին վրայ. գրած է առաքինի անձանց ճակտին ու բերնին վրայ. գրած է խելացի ու հոգեշահ գրքերու մէջ. գրած է իրենց վարպետներուն բարի խրատուցը մէջ : Այս առաւել ուսուցիչք և վարպետք ջանան սորվեցընել աս Ամենահարկաւոր ուսմունքը ա-

նոնց՝ որ ազգին և աշխարհքիս աւերակալութիւններն են. ամէն բանէ առաջ տնկեն ան փափուկ սրտերուն մէջ առաքինութեանց սերմունքը, և միշտ ինամեն ու մշակեն, աշակերտութեան առջի օրէն ինչուան ետքի վայրկեանը. դպրատանց ներսը դուրսը գրած ըլլայ, Առաքինութիւնն է հոս սորվելու ամենահարկաւոր ուսմունքը :

Հ. Ղ. Ս

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վապիտոլիոն :

Հիւ ազգաց աշխարհակալութեանը յիշատակները ու իրենց մեծագործութեան մնացորդները շատ զարմանք կը բերեն մարդուս. ասոնց մէջ զարմանալի են նաև հին Հռովմայեցւոց շէնքերը, որ աւելի Հռովմաքաղաքին մէջ կը տեսնուին, ու ամէն օտարականաց ու հին պատմութիւն կարդացողներուն առջևը մեծ յարգունին : Հռովմայեցւոց պատմութեւնը մէջ խիստ անուանի է Վապիտոլիոն ըսուած տեղը. ասիկայ Հռովմաքաղաքին բլուրներէն մէկն է, որ երկու գլուխ բաժնուած էր, ու ասոնց մէջ տեղը Հռոմուլոս ապաստանարան մը շինած էր, որ քովի երկիրներուն յանցաւոր մարդիկը հոն փախչին ազատին, անանկով իր կանգնած քաղաքին բնակիչները շատնան :

Արեւմտեան կողմի գագաթը Վապիտոլեան ժայռ կամ բերդ ըսուածն էր, որ առջի բերդապահին անունովը Տարպեան ալ կ'ըսուէր : Իհկալ կտուրին վրայ երբոր Տարկուինիոս Ա. թագաւորը Վապիտոլեան Արամազդայ կռատուն մը կանգնեց, ան ատենը բոլոր բլուրն ալ իր անունովը Վապի-